

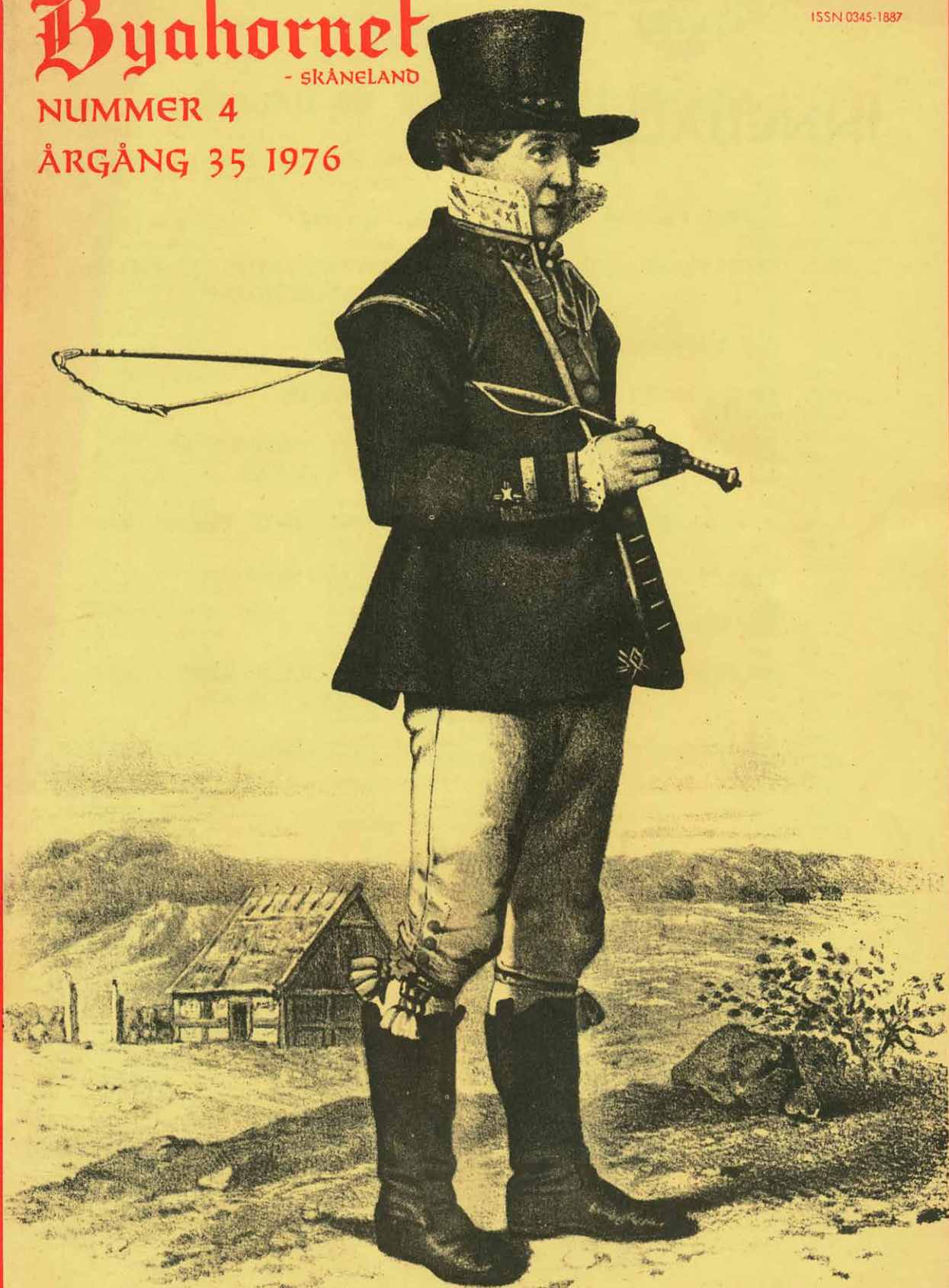
Byahornet

- SKÅNELAND

NUMMER 4

ÅRGÅNG 35 1976

ISSN 0345-1887

På strövtåg kring Havgårds- och Börringesjöarna

Vi lever i en tid fylld av stress och jäkt. Alla försöker att springa från tiden — ingen har tid med sin medmänniska. En mor har inte tid med sitt barn — vart skall det sluta? En normalt funtad människa ser vart vi är på väg . . .

Frågan är om vi inte snart är på samma väg som många av våra gamla slott och herresäten — mot ruinens brant. Med nöje och avsikt leder jag läsaren in på dessa våra gamla slott som ursprungligen var starkt befästa borgar — placerade på strategiskt betydelsefulla platser, vid infallsvägar, åar och sjöar. Med min strategiska utgångspunkt från Rikets Tredje Stad — Malmö — tar vi ett svep över följande mer eller mindre starkt markerade försvarsborgar.

Utän jäkt och stress rullar vi sakteliga fram mot *Svaneholm* — ursprungligen beläget på en ö i den vackra Svansjön. Karaktären är dålig — kunde ej motstå slottskrögarens smörgåsbord innan vi rullade vidare mot *Näsbyholm*, borgen som en gång låg på en holme i den stora Näsbyholmssjön som numera är utdikad. Den gamla borgen revs definitivt år 1865

för att, som man hade tänkt sig, lämna plats åt en ny och ståtligare borg. Men av någon anledning blev detta aldrig av. Istället började Näsbyholmssjön med den mäktiga ytan av inte mindre än 1.000 har att avtappas i mitten av 1860-talet. Detta på sin tid enorma arbete slutfördes 1872.

Vi fortsätter färden till den forna Näsbyholmssjöns norra strand och finner där på en med buskage bevuxen holme ruinerna efter den gamla medeltidsborgen *Stjerneholm* — vars ålder inte blev stort mer än omkring 200 år. I snart 400 år har nu denna gamla ruin sovit sin Törnrosasömn.

Efter att ha fått en nypa frisk luft sätter vi oss åter bekvämt in i människans fördärv, bilen, för att den med sina fyra hjul och avgasstinkande motor skall föra oss vidare förbi *Havgård* — eller som det fordom hette, Tustrupsö eller Turestorp, belägen på en ö i Havgårdssjön. Färden går vidare mot *Lindholmen* vid Börringesjön; *Månstorp*, fordom invid vidsträckta kärrmarker samt *Ska-*

bersjö och *Torup*. Flera av de här nämnda är numera (dit mänskligheten även tycks vara på väg) endast rutiner: Stjerneholm, Näsbyholm, Turestorp, Lindholmen och Månstorp (får inte Svaneholms slotts andelsförening tillräckligt med pengar i framtiden, är det fara på färde att även Svaneholm får sälla sig till ruinernas sällskap.

Vi stallar in människans fördärv nummer ett (automobilens) och plockar fram bicykeln, och där vi ej kan komma fram med denna tar vi till apostlahästarna och beger oss mot trakterna kring *Havgårds-* och *Börringesjöarna*. Börringesjön har en gång i tiden haft en betydligt vidsträcktare omfattning — det är sannolikt att såväl *Havgårds-* som *Myresjön* ingått i detta vattenbäcken. Ja vem vet — kanske också de tidigare sankmarkerna vid *Ramnakärr* och *Björneborg* hört dit. Detta område kallas på äldre kartor för *Björnmosse*. Inom denna räjon finns lämningar efter flera borgar, vilka jag här tillsammans med läsaren

Vi åker på våra cyklar förbi *Lemmeströ klockargård*, på vägen mot *Havgård*. Det är lätt ner-för-backe och idealiskt cykelväder. Till höger om oss ligger en brant backe, som i dagligt tal kallas *Kungsbacken*. Vi stannar och ställer cyklarna från oss och börjar vandringsen upp. Varför backen fått detta namn är där ingen som vet — men man lystrar gärna till namnet. Uppe på backens krön har man en gång funnit tegelstensbrockor som tyder på, att här en gång i början på medeltiden legat en borg. I prästrelationerna av år 1624 har dåvarande kyrkoherden i *Lemmeströ*, *Rasmus Lauridsen Brod*, meddelat, att på backens krön fanns rester av ett fyrkantigt murat hus, och att backen kallades *Kongsbacken*. Där växte stora och höga bokar.

För att blicka in i sägnernas värld så omtalas där bl.a. att en tysk sagohjälte i kung *Didriks* följe, vid namn *Ulf van Järn*, skall ha haft sin boning på en borg som legat på krönet av *Kungsbacken*. Under 1200-talet

kom dessa sagor om *Didrik* och hans hjältar till Norden, vilka på sin tid spelade en stimulerande roll i folkvisediktningen. Diplomaten och biblioteksmannen *Gunnar Olof Hylltén-Cavallius* (1818—89) har bl.a. utgivit en svensk saga om *Didrik av Bern*.

Pustande har vi nu nått backkrönet där vi genast ställer oss frågan — hur har en borg kunnat förläggas här uppe, när alla andra förlades på öar och holmar. Men, kära vänner och läsare, *Kungsbacken* har kanske under medeltiden varit en ö eller holme, ty *Börringesjön* har en gång i tiden haft en betydligt vidsträcktare omfattning — innan utdikningen gjorde den till vad den i dag är. Vi slår oss ner i gröngräset och fluktar in på ortskartan, trots attacker från både humlor och fjärrilar, att det är sannolikt att både *Havgårdsjön* och *Myresjön* ingått i *Börringesjön*. Ja vi skulle t.o.m. kunna tänka oss *Börringesjön* sträckande sig upp i höjd med *Lemmeströ kyrkoruin* och sen västerut mot *Börringekloster*. Kontentan av detta skulle alltså bli, att *Kungsbacken* skulle ha varit en ö i *Börringesjön* eller en holme till densamma.

Detta må vara nog för att framkalla visionen av det liv, som en gång rört sig i dessa trakter med dess glömda borg — som ingen vet hur den sett ut, och som säkert sett mången kärlekssaga spira mellan någon hövisk riddare och en stolta jungfru. Låter vi fantasin spela vidare, kan vi kanske ana oss fram till *Ulf van Järns* sköna hustru, vandrande med sina tärnor under vackra sommarkvällar i den fridfulla slottsparken med de väldiga bokarna som var dess stolthet.

Vi sadlar åter stålhästarna och trampar vidare mot *Havgårdssjön*, där enligt historikerna ruinerna efter *gilkaren Tuve Galens* borg *Tustrupsö* skall ligga ute på en halvö. Denne *Tuve Galen* lär här ha utstått en belägring och borgen skall enligt folkmun ha erövrats 1382 — av vem är det väl ingen som riktigt vet. Enligt en gammal sägen skall den ha er-

övrats av upproriska bönder — men det kan också ha varit kung Albrekts folk, som då höll till i trakterna.

Drottning Margareta köpte borgen med tillhörande gods och skänkte det 1386 till ärkebiskopen i Lund, med det förbehåll, att om hennes son Olof fann för gott att riva borgen, detta skulle stå honom fritt. Hur långt fram i tiden borgen fått stå kvar och hur den slutligen försvann ur historien är inte känt. Första gången den omnämnes som ruin är i 1624 års prästrelationer, där Lemmeströprästen Rasmus Lauridsen Brod (samma som skrev om Kungsbacken) skriver att i hans socken finns ingen herregård ”Menn nogenn Muer och grundvall ehr paa Øyenslott, som Liigger thill Jordbierge gaard”.

Först under 1500-talet förekommer namnet Havgård. Åren 1545 och 1549 skrevs det i urkunder, som ingår i Det Danske Kansli ”Hafgaard” och i 1624 års prästrelationer ”haffgaarden”. Den nuvarande stavningen blev stadfast genom den allmänna stavningsreformen 1906.

Egendomen tillhörde i början av 1500-talet kyrkan, men blev indragen till kronan i samband med reformationen 1536 för att två år senare komma i enskilda händer genom förläning till Claus Urne. 1593 förlänades egendomen till Tage Krabbe på Jordberga efter en segsliten process med Gjörvell Faddersdotter Sparre, som gjorde anspråk på egendomen. Havgård blev därefter förenat med Jordberga fram till 1938 — då avskilt genom arvskifte.

För att återgå till den gamla borgen Turesorp eller Tustrupsö, så torde utgrävningar här på platsen ha gett eftervärlden värdefulla upplysningar om hur denna borg en gång i tiden var uppförd. Så mycket kan vi emellertid våga antaga, att det varit en s.k. vattenborg, och att vattenståndet i sjön varit betydligt högre i äldre tider än i våra dagar. För att komma ut till ”ön”, som den starkt befästa borgen låg på, fick man med all säkerhet fär-

das över en vindbrygga. Det kan även tänkas att borgens ekonomibyggnader varit förlagda ute på holmen, eftersom där finns tvenne kullar.

Många sägner är knutna till den ”okända” borgen och Havgårdssjön. En av de många är sägnen om Thors hammare:

För många hundra år sen bodde en väldig krigare vid namn Thor på en ö i Havgårdssjön. Om somrarna brukade han dra långt bort till fjärran länder på allehanda äventyr. En gång kom han på besök hos Norges konung. Denne hade en skön och fager dotter som den bålde krigaren Thor blev förälskad i. Han friade till den fagra jungfrun — men som villkor att få henne skulle han lyfta och svänga den väldiga guldhammaren, som kungen hade i sin ägo, runt en gång. Mången hade före honom gjort försök utan att lyckas. Thor grep tag i hammaren — svängde den runt och råkade i ivern släppa greppet så att den slungades långt, långt bort i rymden för att slutligen slå ner på Havgårdssjön. I triumf hemförde så Thor kungadottern som sin maka.

Det berättas även att på platsen där hammaren slog ner hade tre ekar skjutit upp. Efter många, många år utslocknade så Thors ätt och Lemmeströbönderna förenade sig med Börningebönderna om att taga upp guldhammaren som de hört sina fäder tala så mycket om. Men till detta erfordrades två vita kvigkalvar (tvillingar) uppfödda enbart på mjölk.

Så gick några år utan att något hände. Men så en vacker dag föddes ett par vita kvigkalvar av en kviga i grannskapet. En pålitlig piga anlätades till att handhava utfodringen av kalvarna — och allt gick planenligt ända till en kulen höstkväll. Pigan hade just börjat utfodringen av kalvarna, då en liten gubbe med röd pickelhuva klev in i stallet. Den lille gubben började prata med henne och den stackars pigan blev så förvillad av hans prat, att hon råkade slå omkull den ena spannen så att den mesta mjölken rann ut. Den lille gubben tyckte

synd om kalven som skulle stå och törsta och vara hungrig hela natten. Förvillad som pigan blev av gubbens prat, slog hon vatten bland mjölken för att göra den drygare.

Så kom dagen då försöket skulle utföras. De tre ekarna fälldes och de bägge kvigkalvarna drog med lätthet upp den väldige guldhammaren som placerades på en med hästar förspänd släde, ty det var på vintern. Så satte tåget sig i rörelse över den frusna sjön. Framkomna till stranden uppenbarade sig en liten gubbe med röd pickelhuva och hästarna förmodade inte rubba släden med guldhammaren trots alla försök. Besvikna fick bönderna ge upp företaget och med ett skratt från den rödluvade gubben sjönk hammaren ner i jorden. Över platsen växte därpå en väldig ek.

En annan av sägnerna kring Havgårdssjön är den om de djupt liggande kopparportarna, bakom vilka stora skatter är gömda. Dessa portar påstås enligt vissa sägner vara Trelleborgs stadsportar. Även här figurerar kalvar uppfödda på mjölk, om den lille pickelhuvade gubben som kom in i stallet och förvillade pigan så att hon ej lade märke till att en av kalvarna drack upp nästan all mjölken. För att inte den andra skulle bli utan blandade hon upp återstoden med vatten.

Så kom dagen då försöket skulle utföras. Man hakade fast linorna i portarna och spände kvigorna för. Allt gick lyckligt och väl ända tills kopparportarna syntes i landningen. Då stöp den ena kvigan och den lille gubben som varit hos pigan i stallet den ödesdigra kvällen stod överst på porten, och med ett glädjeskratt från gubben sjönk portarna med gubben tillbaka i sjön, där äldre människor påstår sig kunna se dem glimma vid klart månsken.

En tredje sägen är däremot mera lokalbetonad. Det konstaterades en gång, att grävningar företagits på ön — då givetvis efter skatter. Den skattsökande hade glömt kvar tobakspipan vid grävningsstället. Pipan igenkändes så-

som tillhörande pastor Stephas i Lemmeströ (detta namn förekommer också i kyrkoböckerna). Han var pastor i församlingen under många år och bodde en tid på klockaregården. När upphittaren kom till prästgården för att överlämna fyndet, ringde kyrkklockorna själaringning över pastor Stephas. Trollen hade hämnats.

Med troll och skatter i tankarna uppsöker vi cyklarna, och Gu-ske-lov har dessa fått stå i fred för pickelhuvade gubbar. Vi har en bra bit framför oss. Efter en stunds cykling slår vi oss ner invid väggen. Smörgåspaketet åker fram med tillhörande dryck. Oj vad det smakar gott här ute i Guds fria natur. Tänk på det du "ädle" bilist som susar fram med etthundratio knutar i timmen på våra motorvägar. Vad får du för doft? Bensin! Vad ser du? Ett asfaltstreck . . .

Mätta och belåtna reser vi oss upp och trampar vidare mot Börringesjöns västra sida. Framkomna sätter vi cyklarna i en liten skogsdunge. Vi tar nu till apostlahästarna och njuter av naturens prakt under vår vandring. Så småningom har vi kommit "djupt" in i Norra Lindholmens skogar, där vi träffar på "Frus bok" — som markant skiljer sig från övriga träd med sitt knotiga och av ålder präglad utseende. Den verkar nästan spöklik — i synnerhet när det skymmer, och stammens och grenarnas figurer får fantasin att spela kring spöken och troll. Namnet har trädet fått av de drevkarlar vid de stora klappjakterna, som här av frun på Lindholmen bjöds på mat och dryck efter jaktens slut.

Under vår vandring avancerar vi så småningom till närheten av Segeåns utlopp, mellan *Södra och Norra Lindeved*. Vi kommer fram till en kulle där Lindholmens stolta slott eller borg en gång i tiden legat. Under de sista tre- fyra årtionden har flertaliga utgrävningar företagits, vilka på så sätt löst många gåtor kring den gamla borgen. Man antar att borgen liknat Falsterbohus och slottet i Helsingborg.

Kring tornet, som var den egentliga kärnan, har olika försvarsanordningar grupperats — murar och vallgravar.

Lindholmen var under medeltiden en av Nordens förnämsta borgar och ett av de mäktigaste fästena i Skåne. Det ansågs med rätta som en av landskapets nycklar — och många är de som torde ha stångat pannorna blodiga mot den välbefästa borgen. År 1331 innehades det av länsmanen över södra delen av Skåne, Eggard Brokatorp, vilken samtidigt var hövitsman på Helsingborgs slott. Då den svenske kungen, Magnus Eriksson, samma år inlöste Skåne, stipulerades det att alla de skånska slotten skulle tillfalla Sverige. Därest kung Magnus icke uppfyllde sina förpliktelser, skulle han förlora Skåne med alla sina fästen. Hövitsman på Lindholmen var nu riddaren Johan Offason — en grym människoplågåre. Efter klagomål mot honom ingrep konung Magnus, varvid överenskommelse träffades att han skulle till kungens ombud överlämna sitt murade torn i Lindholmen och aldrig mer vistas där. Lindholmen kom därigenom att tillhöra kronan.

När konung Valdemar några år därefter återerövrade Skåne, var Lindholmen jämte Helsingborg de enda ställen där hans trupper mötte något motstånd. Såsom fogde på Lindholmen under Valdemars tid nämnes bl. a. en Andreas Jacobsen "advocatus castri Lindholm".

Konung Valdemar lämnade Lindholmen i arv till sin dotter Margareta (unionsdrottningen) och enligt historien var Lindholmen hennes favoritslott framför alla andra. Här höll hon hov i flera år — och det finns ännu en liten trädunge ett stycke från ruinen som än i dag kallas för "Margaretas holme".

Det var här på Lindholmen som Albrekt av Mecklenburg jämte sonen hölls fängslade i sju långa år. Efter slaget vid Falköping, där han led ett svidande nederlag mot Margaretas trupper, fördes han som fånge till Lindholmen

år 1389 — där han jämte sonen Erik sattes i slottets mörkaste och kallaste fängelsehåla som tack för alla de nedsättande ord han yttrat om sin konkurrent "Kung Byxlös". Med raffinerade elakheter pinade drottningen honom ideligen, bl.a. tvingades han iförd en 15 alnar lång narrkåpa och en hätta på huvudet med 19 alnars långt släp dansa vid hennes taffel. En annan gång lär han ha fått ligga i hennes säng — bunden till händer och fötter. Detta skulle vara hämnden för att han en gång friat till henne.

Att Albrekt inte trivdes särdeles väl på Lindholmen förstår vi — och en dag gjorde han också ett allvarligt flyktförsök. Enligt sägnen skulle han genom förspeglings om gods och guld ha mutat en slottspiga att hjälpa honom bort från slottet. Hon skulle skaffa honom en eka, så att han skulle kunna fly över sjön sen han väl tagit sig ut ur sitt fängelse- rum. Pigan föll för Albrekts böner och han var inte sen att ta till årorna. Han rodde av alla krafter mot Svedalahållet — men innan han hunnit till den närbelägna gården Lillebal, upptäcktes hans flykt av tornvaktaren, och så var den dagen förstörd . . .

Om Margareta går det också många sägner. Således berättas det att då hon med följe en söndagsmorgon red till högmässa i Aggarps kyrka, skrämdes hennes häst av en hund och hon föll pladask till marken. I vreden häröver befallde hon, att Aggarps by skulle brännas och att kyrkan skulle flyttas till Svedala.

Vid ett annat tillfälle var borgens alla för- rådd uppätta efter en långvarig belägring. Borgen stod inför kapitulation. Då tillgrep man den listen att ladda kanonen med sista fläsk- stycket och skjuta detta över till fienden. Endast en häst fanns kvar. För att nu dupera fienden leddes denna häst till vattning många gånger om dagen — men varje gång med ett nytt täcke på sig. Fienden fann under sådana förhållanden för gott att upphäva belägringen.

Efter ett möte i Skanör i maj månad 1395 undertecknades på Lindholmen den 13 juni 1395 ett avtal om stillestånd samt frigivning av Albrekt och hans son. Så lämnade dessa fängelsehålan på Lindholmen den 26 september 1395 efter sju långa års fångenskap.

Vi tar nu ett kliv närmare trehundra år fram i tiden — närmare bestämt till år 1685 då den gamla borgen definitivt klev ur historien. Under 1600-talet hade det otidsenliga fästet spelat ut sin roll sedan Malmöhus slott hade tillkommit, och Karl XI gav slutligen order att murarna från den nu förfallna borgen skulle rivras. Sten från murarna fördes till Malmö och blev sedermera byggnadsmaterial till Tyska kyrkan därstädes — vilken ursprungligen uppfördes under åren 1686—1693.

Genom sex sekel vandrar vi åter till våra cyklar, som skall bära oss fram till den i östra stranden av Börringesjön utskjutande udden (snett emot Lindholmen) vilken numera är landfast med den västra — avskärande Klosterviken från sjöns huvuddel. Denna udde, ”Borren”, vilken tydligen givit sjön dess namn, avskäres mot landsidan av en mäktig vall. På äldre kartor kallades den för ”Drottning Margaretas vall”. Vallen är cirka 1.100 meter lång, och det avskärmade området utgör en oregelbunden triangel med basen 1.100 och höjden cirka 1.000 meter — vilket gör ”Borren” till en av landets största fornborgar. Huruvida någon grav en gång funnits här framför vallen kan i dag endast avgöras genom utgrävning. Vallen synes i dag vara svårt skadad genom utplöjning, och förefaller i sitt ursprungliga skick ha varit väsentligt högre och bredare än vad som nu är fallet. De gamle på platsen menar att här en gång i tiden legat en borg — liknande fornborgarna på Öland. Men enligt arkeologerna kan ingen av dessa skånska borgar dateras utan fältundersökning. Till sin

typ och till sitt läge i terrängen avviker de alltför mycket från de mellansvenska för att några analogislut skall vara tillåtliga.

Med ”Drottning Margaretas vall” bakom oss trampar vi in de sista metrarna på vår historiska färd runt Havgård- och Börringesjöarna och hamnar framför *Börringekloster*. Frånsett de övriga platserna vi besökt har Börringekloster aldrig varit någon försvarsborg, utan ett kloster. Det var typiskt för de ledande inom klosterväsendet att klostren lades vid sjöar och större vattendrag — Börringe vid Börringesjön, Bosjöklöster vid Ringsjön, Övedskloster vid Vombsjön, Bäckaskog på näset mellan Ivö- och Oppmannasjöarna, Herrevadskloster vid Rönneå.

För att återgå till Börringe skall vi ej fördjupa oss så mycket däri. Konstateras kan emellertid att någon gång under 1100-talet grundades ett kloster för nunnor av benediktinorden på den kulliga ön längst inne i Börringesjöns norra långsmala vik — en naturskön plats. Nejden var öppnare då än nu och kullen där klostret låg torde också då ha varit markant.

Om klostrets öden och dess byggnader har man blott ringa vetskap. Under någon tid har det hyst munkar och nunnor av birgittinorden. Jungfru Maria var klostrets skyddshelgon och hennes bild ingick i dess sigill, tronande med Jesusbarnet och framför dem en bedjande munk. Dess grundare har troligen varit någon av de danska kungarna, ty det låg på kunglig mark och konungen tillsatte den ämbetsman, som skötte klostrets yttre angelägenheter, redogjorde för fögderiet och lämnade honom den överenskomna delen av avkastningen.

Då vid 1500-talets början ljus började kastas över dessa förhållanden, är Sören Norby länsman på Börringekloster — som han erhållit som pant för ett lån åt kungen. Vid reformationens genomförande 1537 indrogs klostrets egendomar till kronan. En Knud Gedde

erhöll klostret i förläning. Han ålades 1551, då det avvecklades, att till de kvarvarande nunnorna utbetala ett årligt underhåll bestående av 5 tunnor bröd, 14 tunnor öl, 2 pund malt, 10 skäppor humle, 2 svin, 6 lamm, 2 feta får, 6 gäss, 10 par höns, 1 fjärding smör, 1 fjärding salt sill, 2 valar rökad sill, $\frac{1}{2}$ tunna salt fisk, 150 torra vitlingar, 100 flundror, 1 skäppa ärtor, 1 fjärding ättika, 4 skäppor salt, 10 lass ved, $\frac{1}{2}$ last kol, 1 val ägg och 12 marker pengar till skor och kläder samt $\frac{1}{2}$

oxe. Detta till var och en — sannerligen inget dåligt underhåll.

Så har Börringekloster skiftat ägare otaliga gånger under årens lopp. År 1745 köpte ätten Beck-Friis klostret för 19.000 daler silvermynt. I dag är det ett aktiebolag.

Med Börringekloster som slutmål för vår historiska färd runt Börringe- och Havgårds-sjöarna tackar jag läsaren för visat intresse — och ett vrålande jetplan från det närbelägna Sturup får bli slutvinjett för denna vår färd . .

K. G. LJUNGHILL